Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KONGENS WEERTSHUUS VED FREDENSBORG

STORE KRO

GENNEM 250 AAR

AF KAJ STRANDBERG

Kaj Strandberg

STORE KRO

GENNEM 250 ÅR

KONGENS WEERTSHUUS
VED FREDENSBORG

FORORD

Mennesket har fra sin oprindelse været et rastløst væsen, altid var der en eller anden, som begav sig fra sted til sted. Var rejsen lang, måtte der findes et bedested, og derfor har der været kroer til, så langt tilbage historien rækker. I Aage Welblunds og Arthur G. Hassøs bog om gamle landevejskroer fortælles udførligt om deres fortid.

Disse gamle kroer var menneskets tilflugt i søgen efter hvile og forplejning, blev brugt ved sorg og var til lyst i glæde, og de bør mindes med stor ærbødighed.

Kongens Kro ved Fredensborg, senere kaldet Store Kro, har levet med gennem 250 år. Dette lille skrift er i al beskedenhed en fortælling om disse mange år, taget fra hvad fortiden har levnet os i arkiverne, og jeg har kunnet finde frem til.

De gamle dokumenter har været berørt af de samme personer, jeg fortæller om. De syntes mig at være nær, medens jeg læste dem og gav mig følelser, som får mig til at undskylde, om jeg ikke har kunnet yde dem fuld retfærdighed. I gamle dage ville jeg allernådigst være deres underdanigste, men selv i 1973 er jeg deres ærbødige

Kaj Strandberg.

ISBN 87 980265 1 8

Den 11. oktober 1722 indviede hans høje majestæt, Kong Frederik d. 4. sit nye slot i Nordsjælland. Han gav det navnet Fredensborg, officielt på grund af freden efter Den store nordiske Krig med Sverige, men nok snarere tænkt at være et fristed for sig og sin nyligt udkårede Dronning, Anna Sophie Reventlow. Hans søster, prinsesse Sophie Hedewig, og hans bror, Prins Carl, var imod hende, der var ingen fred i hovedstaden.

Indvielsen skete på Kongens fødselsdag, og det må ret snart være gået op for ham, at den ønskede fred nemt kunne forstyrres, når vigtige personer opsøgte ham som landets enevældige regent. Slottets beskedenhed gav ingen mulighed for overnattende gæster og datidens rejseforhold krævede, at der måtte være et sted, hvor til disse kunne henvises. Og så blev der bygget en kro.

Denne byggesag havde ikke megen interesse fra bygherrens side, slottets arkitekt, bygmester J. C. Krieger, påtog sig hele arbejdet, skaffede murere, tømrere o.s.v., alt for den beskedne sum af 2346 rigsdaler. De første 500 blev udbetalt den 15. Maj, andre 500 i August, og resten i December. Dermed var bygningerne i det væsentlige færdige.

Dens plads blev bestemt af det omliggende terræn. Adgangen til slottet skete fra den gamle kongevej, Frederiksborg-Kronborg og ad en smal og bakket sidevej langs et vandløb, som hedder Lange Dam. Det gik dengang helt ud til den store vej, hvor det forenede sig med en anden dam, Kammertjenerdammen. Stikvejen var en del af vejen mellem landsbyen Asminderød og den gamle gård, Østrup, som Fredensborg Slot afløste.

Det var en naturlig sænkning i det bakkede landskab og den havde i århundreder været forbindelsen til det gamle lyststed. Nærmest Østrup, eller nu slottet, drejede den til venstre og i en skrå linie, mellem Lange Dam og den mindre Bagerdam, videre til indkørslen. Bagerdammen var flere gange større end nu. Svinget

Jan Steenberg siger i sin bog om Fredensborg Slot, at allerede efteråret 1722 blev de første forberedelser gjort. Kontrakten blev underskrevet den 7. Maj 1723 og det må være kroens fødselsdag.

kan stadigt ses i husrækken ved begyndelsen af Bagerstræde, den forrige kongevej.

På den venstre side, lige for slottet, var en bakketop, den eneste mulighed for en byggeplads til bygninger, man ønskede langt væk, og dog have tilknytning til konge-boligen.

Hele området hørte til Asminderøds overdrev, med en smal bræmme jord mellem Lange Dam og de Rugaards-bønders agerjord, et lille landbrug hørende til Østrup, hvor Christian d. 5. i 1678 havde anbragt 3 »statshusmænd«. Op mod denne jord kom kroens hovedbygning til at ligge, her var ingen plads til en staldbygning, men på den anden side af bakketoppen, ved Lange Dams dybe sænkning, var den nær et vandingssted. Pladsen imellem dem blev bestemt af arealets bredde, en flaskehals sammenlignet med bredden mellem de små huse, som året efter kom til at være opkørsel til slottet. Selve Slotsgade blev anlagt i 1743, da Dronning Sophie Magdalene ønskede en vej fra sit slot, Hørsholm, og til Fredensborg, senere reguleret ved Marmillods store vej-reformer.

At lægge bygningerne i forlængelse af hinanden var ikke godt, de ville ikke ligge i samme plan og længere væk fra vandingsstedet.

Deres udseende blev til efter Kriegers yndede arkitektur for den slags bygninger, som senere kom så stærkt frem i de såkaldte »Ildebrandshuse« i København efter branden 1728. Symmetrisk ens udvendig med en tre-fags kvist over langsiden og tre fag på hver side, ialt ni fag. Tagene var afvalmede, med to små kviste på hver side af midter-partiet. Rejsestalden, den eneste originale bygning vi har tilbage, havde ikke den smukke facade som nu. Når sandheden skal siges, var der forneden kun et staldrum til 40 heste og nogle vogne. Dertil et karlekammer og ovenpå loft for fourage og gammelt ragelse. Og det gav ingen anledning til den prydelige dør på midten.

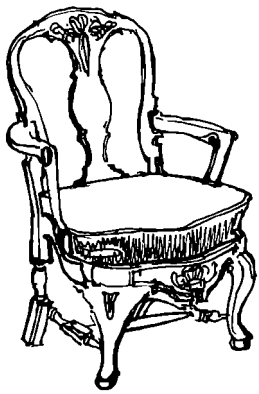

At bygningen var mangelfuldt indrettet, fik man hurtigt at høre fra den første vært, antageligt tiltrådt i begyndelsen af 1724, det har

VEST-FACADE MOD SLOTSGADE

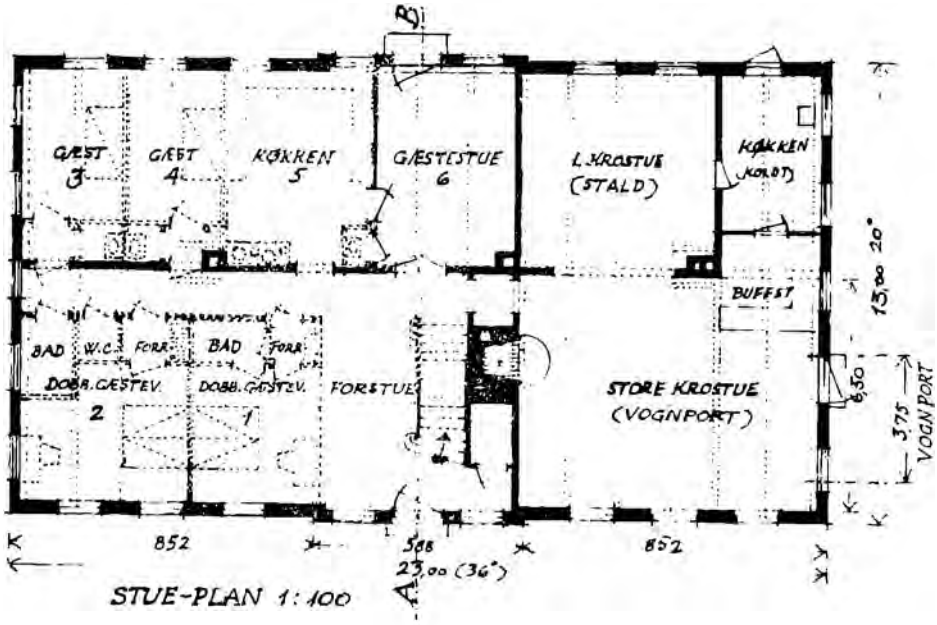

STUE-PLAN 1:100

Arkitekt Sven Risom mener i sin beskrivelse af stalden i Årbog for Frederiksborg Amt fra 1962, at der var en vognport i den sydlige gavl, men på H. F. G. Holms billede fra omkring 1830 synes bindingsværket at være intakt på dette sted, men måske er det ændret før denne tid.

Igennem tiderne har man tillagt Krieger en plan om at skabe en opkørsel til slottet efter en nord-sydgående linie og kroen skulle flankere denne opkørsel med en bygning på hver side af vejen. Et kort, som dateres fra 1729, viser denne placering, men synes at være indtegnet langt fra stedet, hvor kroen er ude af proportioner med de andre detailler.

FREDENSBORG.

ikke haft betydning i de af datidens papirer, jeg har set.

Den første krovært hed Niels Holst. Sikkert fuld af forventning, og med en ny kone, kom han til kroen. Måske fra »Kongens Kro« i Hillerød, hvor Anne, salig Holsts, var værtinde i en hensygnende forretning. En københavnerslægt med ejendomme i slutningen af 1600-årene. I så fald har amtmanden over Frederiksborg Amt, Friederich von Gram, udvalgt ham.

Med Niels Holst begyndte en lang række skrivelser om kroen, der findes i amtmandens kopibog og troligt nok har givet den høje embedsmand hovedpine. Allerede den 8. juni 1724 svarer han på et brev fra kancelliet, som den 13. Maj har bedt om amtmandens syn på en ansøgning fra kromanden til kongen.

Her ansøger han om at få et bryggehus samt en bageovn. Også at få privilegium på at brygge og brænde det øl og brændevin, der kan bruges på kroen. Ligeledes at blive fritaget for

På dette, det ældste billede af kroen, ses facaden af hovedbygningen, ligeledes med trefags opbygning og på midten den store kvist. På begge sider af de tre vinduer under kvisten, en indgangsdør i simpel udformning og derefter to fag vinduer. Taget også afvalmet og med de små kviste. Den højre dør førte ifølge kromanden, Jens Trellunds skifte fra 1734, ind til en gang med den store gæstestue til venstre med de tre midterfag, og til højre, borgerstue, et skænkekammer og et mindre sengekammer sammen med køkken bagved. Den anden dør førte ind til »privaten«, her var et kammer ud mod vest, en stue »nestved« og et andet kammer eller »mellemstue«. Ovenpå var ti værelser, større eller mindre efter inddelingen, med to vindovne i de bedste. Møblerne var kromandens egne, undtagen i nogle af værelserne med indbyggede senge og småborde. Det hele uden pryd og kærlighed.

folke- og familieskat, som ikke var ubetydelig. Amtmanden svarer, at et brygge- og brændehus, samt en bageovn, findes selv i de ringeste husholdninger og var u-undværlig, langt mere ved et så øde sted som værtshuset. Og skal han tjene til sit ophold for ham med kone og børn, må han have privilegium på at brygge og brænde, dog ikke mere end til stedets brug, ligesom de omkringboende folk, ellers ville han gribe ind i de nærmeste kroers næring. Og absolut ikke sælge til omegnens bønder. Amtmanden havde i årene omkring 1720 ført en stærk kampagne mod de mange kroer i landsbyerne, som ikke tjente de rejsendes vel, men hvor bønderne sad og drak, så deres koner beklagede sig.

Niels Holst har også spurgt om slotsforvalterens ret til at levere hofhusholdningen øl, herom udtaler han sig forsigtigt, men siger, at med mindre kromanden får et tilskud, (hvad han dog ikke forventer), vil det være umuligt for ham at kunne leve der på stedet og burde også være fri for skatten, som kongen igen måtte godtgøre konsumptions-forpagteren.

Den stakkels Niels Holst fik ikke noget ud af sin ansøgning, skønt amtmanden anbefalede.

Den 16. September, også 1724, skriver amtmanden igen med næsten de samme ord, kun uddyber han forholdet med slotsforvalterens ølleverance. Og i tilknytning hertil et andet forhold, som skabte fortræd.

Ved det gamle Østrup, lå den omtalte Rugaard, og de tre husmænd, der siden 1678 havde bistået gartneren Peder Christensen med pasning af stutteriet og jagtgården, som Østrup var omdannet til. De tre havde ved arv og giftermål beholdt og dyrket den smule agerjord som var brugbar, og inden for de samme familier. Deres huse og jord lå lige bag ved kroen, og ved slottets opførelse haft gyldne dage med at huse og beværte de bedre af håndværkerne. Den nye slotsforvalter, Johan Kremer, som før var gartner og havde giftet sig med formandens enke, en datter af den gamle Peder »Gartner«, påtog sig det samme for hoffets »domestikker«, som

havde med byggeriet at gøre. Begge parter vedblev med deres beværtning, også efter at kroen var opført. Foderknægten, Peder Larsen, ved stutteriet, havde set det som sin opgave at sørge for staldfolkenes fornødenhed. Slotsforvalteren kunne henvise til en gammel tradition, i et skifte fra 1711 var hans svigerfar, Peder Gartner i besiddelse af en temmelig stor brændevinspande. Den brugte han tydeligt nok i sin beværtning af besøgende, som kom til Østrup, i de mange år han havde embedet.

Amtmanden udtrykker sin uforgribelige mening, at kun Niels Holst skal være tilladt at »spise« og beværte alle domestikker ved hoffet, som ikke har deres »fribord«, ligeledes alle andre af- og tilgående rejsende. Dog skal han tjene og fornøje dem med ædendes og drikkendes varer, samt høflighed alt efter deres stand. Og til en rimelig pris og leje. Skulle nogen klage og denne bevises, skal dertil beskikkes vederbørdige mænd for at undersøge og findes kromanden skyldig, idømme ham en tilbørlig straf og han skal have privilegiet forbrudt og straks kvittere stedet.

Han ender brevet med allerunderdanigst og forbliver til sin død o.s.v. Men forsikrer dog, at det må blive efter majestætens behag. Kongen havde nu ingen hast med at lade sig kroen behage, igen den 21. September må amtmanden skrive. Nu har han øvelsen og i velvalgte vendinger kommer han med de samme synspunkter, kun siger han mere tydeligt, at kromanden kan ikke leve på stedet uden forandring i sine forhold. Der er også en tilføjelse. Som noget nyt skal det bestemmes, at marketenderne som havde telte i »Dalen« og senere byggede huse her, kun måtte beværte soldaterne, der i hobetal var med til at placere og grave ved nye byggerier. Men kromanden må absolut ikke levere øl til bønderne. Han havde meget tilovers for landsbyernes mænd, – og deres koners klager.

Endelig sætter kongen sig i bevægelse og mundtlig giver han Overhofmarskalk v. Holstein besked om, sammen med amtmanden,

endnu engang komme med et forslag. Begge d'herrer formulerer et brev d. 7. oktober og fremsætter otte punkter:

1) at Peder Larsen, som før, skal forpleje de kongelige staldfolk og betjente. Ligeledes garden til hest, der har vagten på slottet. Han må selv lade brygge og brænde, eller købe hvor han vil, til sit forbrug, men

2) det skal plat forbydes ham at beværte andre domestikker eller rejsende. Hverken inde eller uden for huset.

3) Det skal kromanden, som hidtil, være tilladt at beværte alle hoffets funktionærer og rejsende.

4) Da han selv skal betale kontant, må ingen forlange kredit, undtagen hvis hans gode hjerte løber af med ham, så er det en anden sag.

5) Skal det være slotsforvalteren plat forbudt at beværte nogen. Ej heller portnerne, (som nu er kommet til), må understå sig i at sælge eller falholde, under hvad skin det kan være, øl eller brændevin. Bliver de overbevist herom, skal de lide vilkårlig straf.

6) At marketenderne skal købe deres forbrug hos kromanden og ikke tappe eller »spise« andre end soldaterne.

7) At de på Rugaard boende bønder eller husmænd nu skal forbydes, ikke alene at brænde eller brygge, men også at sælge øl eller brændevin, det være sig for håndværksfolkene eller rejsende, som det undertiden var sket.

8) At kromanden ikke må understå sig i at beværte de omkring boende bønder, det vil gå ud over de nærmeste landsby-kroer, de betaler jo til »Rytter Cassen«.

Og dermed underskriver sig de begge herrer, – til deres dødstime med største veneration; F. v. Gram og Holstein.

Så hører korrespondancen om Niels Holst op. En lille antydning om hans afgang får man, når amtmanden i sine sidste breve skriver –, han eller en anden kan ikke klare sig.

I begyndelsen af 1725 beder Krieger om nogle gamle brædder til at lave senge af for 80

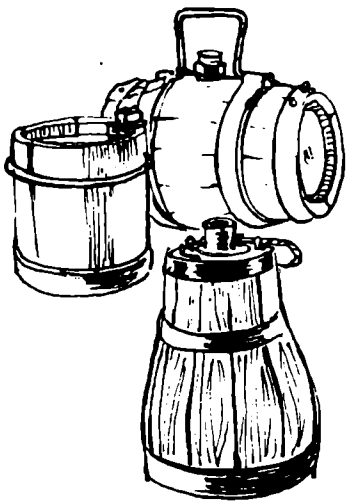

håndværksfolk, som skal indkvarteres hos de Rugaards folk eller i Asminderød. Slotsforvalter Kremer ser sit snit til at fæste husmanden Bodel Nielsens part af Rugaarden, da denne gifter sig til Stendalshuset i Grønholt. Alle beværter som før, Kremer kan roligt tage sin del af kagen, kongen har ikke interesse for sit værtshus.

Mikkelsdag d. 29. September 1725 er Niels Holst væk, han var kromand i en kort, men hektisk periode.

En ny kromand kom til, Jens Trellund hed han og var fra en gammel købmandsfamilie i København, hvor flere var gået over i embedsstanden. En var endog biskop i Jylland. Jens Trellund giftede sig også på sin nye stilling, hans frue hed Sophie Byssing, også fra en købmandsfamilie i hovedstaden. Hendes farbror hed Claus Byssing, var hørkræmmer på Nytorv, men mistede alt i branden 1728. Hendes faster var gift med magister Jacob Muus ved Stenløse kirke, en anden med sognepræsten i Farum, og her opholdt hun sig da Trellund gjorde hende til krokone.

Den nye kromand tog med frisk mod fat, hvor formanden slap, den 4. November må amtmanden svare på en ansøgning fra ham, delt op i fem poster:

1) at han må få de samme privilegier som den forrige kromand, med den tilføjelse, at slotsforvalteren skal navngive de domestikker, der har tilladelse til at spise hos ham. Amtmandens betænkning er den samme. Om ufred skal undgås, må de alene beværtes af kromanden, der her har det rette grundlag for sin næring.

2) At han må få en bageovn og et bryghus med tilbehør. Og en stald til sine egne heste og køer. Amtmanden anbefaler varmt bageovn og bryghus, 'der er lang vej til en købstad, hvis han skulle stå og mangle, når en gæst krævede ind.

3) Om han til dette bryghus måtte få mere end de ti skovlæs brænde som Niels Holst havde fået. Von Gram mener ikke, han kan »undkomme« med mindre end 16 læs, men som al-

tid tænkende på kongens ejendom, synes han man kan tage de stød der var begyndt at rådne, skoven uden skade.

4)I denne post anmoder han om fri græsgang for et par køer og heste. Og her må amtmanden give op, lige så fornøden heste er, når varer skal hentes i Hillerød eller Helsingør, lige så vigtig er et par køer, hvis en gæst skulle forlange frisk mælk.

Men hvorfra skaffe græsgang til dem? Ganske vist er der det almindelige overdrev uden for og omkring slottet, hvor terrænet falder på en lang »distance« og det ville blive svært at oplede dyrene. Og her kunne køerne slet ikke gå, det ville tage en hel dag at opsøge dem. Græsgangen var knap for kongens egne heste i dyrehaven og man måtte også tænke på de mange andre dyr, som fik føden her. Den eneste udvej han kunne finde, var om kongen ville behage at lade dem gå i Tulstrups eller Grønholts vange, sammen med de tre års fole. Dog må han så foreslå, at det må tillades ham med fire køer, ellers kunne det ikke betale sig for kromanden at sende en pige mere end en halv milsvej, morgen og aften for at malke dem.

5) I denne post stiller kromanden store krav. Han ønsker at få tildelt de to kroer i Asminderød og Nødebo, at drive sammen med sin egen.

Her må amtmanden desværre melde at det går slet ikke. Kroen i Asminderød er tildelt den gamle staldskriver Bernt Hansens enke i Hillerød og har kongens brev herpå for sin livstid. Kroen i Nødebo har været lukket siden 1720 på kongens egen ordre. (Efter konernes klage og amtmandens henstilling). Kromanden nævner to andre, ubestemte, steder, og er det Langstrup og Grønholt, han tænker på, så er den i Langstrup givet til salig Carsten Hansens enke i Helsingør. I Grønholt er det som med Nødebo, den er også lukket som uønsket. Ingen af dem tjente sit formål, at betjene rejsende, kun bønder sad på kroen. Fik kromanden disse kroer, var det så godt som 100 rigsdaler om året. Men, fik han

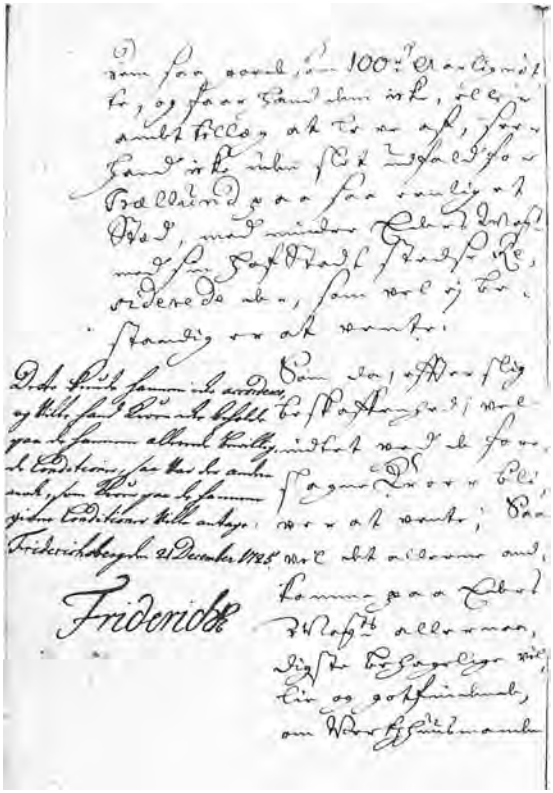

Amtmandens udredning blev til en henstilling fra ikke mindre end ni høje herrer i kancelliet. I randbemærkninger giver da kongen tilladelse til brænde og græsning for heste og fire køer. Han bifalder også slotsforvalterens ophør med sit værtshus. Bageovnen, den så nødvendige, vil han endelig tale med sin bygmester om. (Hvordan kunne Krieger glemme en så vigtig del af et hus?). Om privat stald, ikke tale om, han har jo plads til 40 à 48 heste på kroen.

I sit sidste krav er Jens Trellund gået for vidt, majestætens svar lyder således:

»Dette kunde hannem icke accorderes. Ville hand Kroen icke beholde paa de hannem allerede bevilligede Conditioner, saa var der Andre noch, som Kroen paa de samme givne Conditioner Ville antage.«

Frederichsberg den 21. December 1725
Frederich R.

Så tav Jens Trellund.

ingen støtte, var der kun et slet udfald for en mand på dette øde sted, når ikke kongen havde sit bestandige ophold, og det var vel ikke at forvente?

Årene gik nu hen, ingen breve fortæller om hvordan, men een stor begivenhed må have sat sit spor på kroen.

Natten mellem den 11. og 12. Oktober 1730 døde Frederik d. 4. Tronskiftet skabte nye forhold, Dronning Anna Sophie blev forvist til Clausholm i Jylland, nye hoffolk udnævnt, og kongebesøg sjældne. Egnen omkring slot og kro var knap så øde, den første beboelse i den kommende Fredensborg By havde fundet sted. I forlængelse af kroens hovedbygning, noget lavere, havde kgl. hoftømrermester Johan Bars

1728 bygget hus, og marketender Lars Esmarch havde ombyttet sit telt med en lang lav bygning i den lune sænkning kaldet »Dalen«.

For Jens Trellund var alt på det jævne, hans helbred heller ikke bedre. Den 12. Juni 1733 blev han begravet i Asminderød kirke under præstestolen.

Det er forbløffende at se de ubetalte regninger fra gæster. Gehejmeråd Gabels tjener boede på kroen fra 18. Juli til 6. August 1726, altså 7 år før. Den gode Gabel forstod at holde på sine penge. Slotsgartner Bruun ved Skanderborg Slot skylder for fortæring og lånte penge i 1728. Men det var vist mere en misforståelse. En agent Rens opholdt sig på kroen i 1729 i 75 dage og efterlod en regning på 100 rgsdl. 1 mrk. og 2 skill., hvoraf man nåede at få 10 rgsdl. inden han rejste. Ved henvendelse til en bekendt af ham, må denne, selv sørgende, beklage, han kan ikke hjælpe. Et par studenter er blandt skyldnerne, en af dem senere bekendt, Peter Ancher Koefod. Nogle lokale skyldnere findes også, slotsforvalter Kremers dødsbo, (1730), skylder for fortæring i 1729, fuglefænger Jørgen Gentz i fuglefænger-huset i Skipper Alle, (Zoar), havde fornylig selskab, 5 rgsdl. 3 mrk. Dette viser at stedets beboere også benyttede kroen. Slotsgartner Kremer har sikkert haft afskedsfest, han fratrådte sit embede 1729.

Havde kong Frederik tilsyneladende ignoreret sin kro ved Fredensborg, så viste hans søn, Christian d. 6., noget andet. Alt hvad hans dronning, Sophie Magdalene, og han selv havde med at gøre, måtte vidne om deres høje personer, og ikke mindre, høje positioner. Ved valget af en ny kromand blev der taget hensyn hertil, Overhofmarskalk v. Witzleben blev sat på opgaven og trådte i forhandling med en fagmand, Billardholder Christian Manniche i København. Hofmarskalken kendte nok denne mand forud for forhandlingen. Næsten lige overfor det gamle København Slot lå det mondæne værtshus og gæstgiversted, »Fortunen«, og i tilknytning hertil, kræmmerkompagniets herberg, som var lige

No. 17. Fire Skilling. 1733

No. 4790

Sal. Jens Trellund

Jens Trellund

Debet

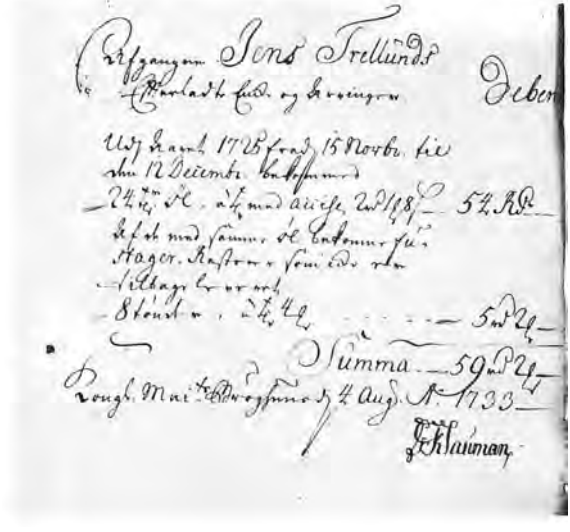
Afgangen Jens Trellunds

Debet

Summa

Kongl. Maiest. Drogshuus d. 4 Aug. A. 1733

J. Klauman

På grund af det manglende bryghus måtte kromanden i 1725 købe sit øl. Fra 15. November til 12. December således 24 tønder leveret af brygmester Klauman på Kongens Bryghus i København.
Hver tønde er på 120 potter, hver pot 0,968 liter i nutidens mål, eller 2787,84 liter for alle 24 tønder. Det bliver ca. 8712 flasker, om vi skulle købe det samme. Om partiet kunne vare i 45 dage, er der solgt ca. 194 i gennemsnit om dagen, set med vore øjne. Prisen, ca. 2 skilling pr. pot. Det eneste, jeg kan finde i skiftet til den pris, er en kløbørste.

Der findes også regninger på vin. Herman Fabritius' enke i København har i 1732 leveret en halv Ame, ca. 75 liter, og 78 bouteiller godt rødvin. Dette strakte til 6 måneders salg, for i 1733 leverer vinhandler Kieldsen også en halv Ame fransk vin, et Oksehoved, også af samme vare, ca. 230 liter. Dertil et Anker fransk brændevin eller ca. 53 hele flasker af vor snaps. Forretningen har åbenbart ikke været så dårlig, for hertil må regnes hjemmebrygget øl og brændevin. Kroen havde endelig fået sit bryghus og nok også den forglemte bageovn.

Hele indtrykket ved læsning af dette skifte, gør Jens Trellund til en jævn mand. Bohavet er nødtørftigt, linned og sengetøj rigeligt. Der er både sølv og kobber, alt tyder dog på købmanden, ingen større lån, ingen betydelige regninger.
Til Sophie Byssing og de to børn, Anne Cathrine på 7 og Frederich på 6 år, blev der 195 rgsdl. 4 mrk. og 10 skill De uvisse regninger på ca. 200 rgsdl. ikke medregnet.
Enken tog børnene med tilbage til Farum, de sidste år nok slidsomme for hende. Jens Trellund havde haft en sygdom som krævede vedvarende pleje og lægetilsyn. Kirurgen Schmaltz i Hillerød har i boet en regning på 8 rgsdl. for fire års tilsyn efter aftale. Det samme blev kromandens fire heste vurderet til.

Fredensborg By fra 1736-46.

Den 11. og 19. Juni 1732 indsendte to funktionærer ved slottet, Christian Møller, brændehugger, og Jørgen Larsen, klokkestiller, deres ansøgning om at måtte fæste et stykke jord, hvor de kunne bygge hus. Den nye konge havde ingen fordom mod bebyggelse, byen var grundlagt.

så kendt. Her var Christian Manniche billardholder og havde været det nogle år. Var det under branden 1728, hvor han var enkemand, med sin svigerinde som medhjælp. Måske var det hende, han senere giftede sig med.

Chr. Manniche var født 1685 i Sachsen og fik borgerskab i København 1723. Han havde ingen børn med sin første kone, hans nye hed Cornelia Elisabeth Schlosser og var vel tysk som han. Det gamle slot blev nedrevet i de år, og slotspladsen lå i byggerod. Søgningen hos billardholderen led velsagtens derunder. Forresten blev Fortunen og Kræmmerkompagniets herberger nedrevet 1750, de stak for langt frem i gadelinien. De afløstes af det nuværende »Ingeniørernes hus«. (Se Anna Levins artikel herom i Historiske meddelelser fra København, 1 .rk. b. 7.).

Christian Manniche havde under forhandlingerne visse krav. Den flittige amtmand skriver derom i sit brev af 27. Februar 1734. Da der nu skal antages en god og vederhæftig mand, har han fået besked om at udtale sig angående konditionerne. Chr. Manniche havde ansøgt om noget sædeland og det skulle amtmanden finde Han begynder på en skrivelse den 27. januar, kasserer den og beslutter sig ved lejlighed at tage til Fredensborg, for personligt at tage sig af denne svære opgave. Sædeland var svært at opdrive, og fandtes kun på Rugaarden. Asminderøds overdrev lå ellers lige ved kroen, men det ville tage år at opdyrke, den skulle også indhegnes, en anden løsning måtte findes. Desuden var de bønder i Asminderød ved at røre på sig, deres græsgang var ringe nok endda og mere og mere blev taget fra dem. Måske ville de endog have refusion i deres landgilder eller godtgørelse i hans majestæts vange, og høhøsten her ville lide derunder. Nej, det gik ikke.

Men, når det nu var nødvendigt, at den høje majestæts værtshus blev ordentlig indrettet og sat på en god fod, endog bevilget 666 rgsdl. til reparation og udvidelse, så var der kun et tilbage, de Rugaards-bønder måtte flytte. De blev

kaldt op til ham og regimentsskriveren på Fredensborg. Han skriver herom:

»haver ieg forsøgt at persvadere dennem dertil, men der udi fantes saadan møje, at ieg tilligemed Regimentsskriveren udi 2de dage hafde dem for, og med alle slags raisons icke kunde bringe dem paa fløtte tancker, derhos foreholdende dem, at de herefter icke bliver tilladt nogen Næring med Øll og Brendeviins Sall, eller Kiørsel for Eders Majts. domestikker, der uagtet bleve de med megen vaanefuldhed og graad Bestandige ved at bede at de måtte blive ved deris huuse og aufling som de i saa mange aar haver giort sig u-mage for og anvendt store Bekostninger paa, da de i alle andre ting som dennem kunde overgaae, ville være fornøiet.«

Efter et sidste møde, hvor også Chr. Manniche samt sognepræsten Jacobi, var tilstede, (han kom tilfældigt forbi, men var det »tilfældigt?«), satte amtmanden punktum for forhandlingerne ved at minde dem om, at majestæten ejede jorden hvor deres huse lå og kunne gøre, hvad behagede ham. Men, tilføjede han, med majestætens kendte mildhed og nåde, ville han nok give dem erstatning for deres tab. Søren Sørensen, som den ene, havde fornylig bygget en stald til 20 heste for kavallererne, Væveren, Peder Andersen, 7 fag hus.

Det blev kromanden, som løste knuden. Han var villig til at betale Søren Sørensen 200 rgsdl., og Peder Væver 150, hvis han fik deres huse, – pengene kunne tages fra de bevilligede 666 rgsdl.

Således blev det. Søren Sørensen, som kun var anden generation i huset siden 1678, flyttede til Nyrup. Peder Andersen ansøgte om fæstejord ved Fredensborg. Det blev den lange grund oppe på skrænten, eller Kejserens Vej. Hans søn solgte senere huset og flyttede tilbage til resterne af Rugaarden, og tog dette navn til familienavn. Peder Vævers hus brændte omkring 1900, nu ligger der tre villaer på den lange grund.

Fredensborg By fra 1746-66.

Chr. Manniches skifte begyndte 19. Marts 1739. Sluttet 6. April 1739.

Men dette møde skulle bestemme en del af Fredensborg bys udseende langt ind i fremtiden. Kromanden fik Rugaards-jorden bag ved kroen. En senere ejer udstykkede den, fra Bakkedraget til Store Kros have, fra Slotsgade til bakkens begyndelse i Slotsvænget, – som før hed Rugaardsvej.

En tredie del var gået over til slotsforvalteren i 1725, den solgtes med embedet. Den sidste del tilhørte slottet og brugt til græsning for dets køer til op i vor tid.

Den nye kromand havde format, han flyttede huse og byggede om, nu havde kroen landbrug og anseelse, den var sat på en god fod.

Ak ja, bønderne havde fæste på deres livstid på jorden, men kromanden blev af med et par konkurrenter, det tog ni år at stoppe deres smugkro, på trods af amtmandens mange henstillinger. Den kom vist igang andre steder, Chr. Manniche nægtede at sælge øl til Christian Brændehugger, han mente ikke denne alene kunne konsumere det store kvanta han købte. Brændehuggeren forsvarede sig med, det var for hans helbreds skyld. Tømmermester Bars havde i 1744 en kælderstue i sit hus, mon ikke også han solgte øl her. Hans brygkar var da store nok. Senere blev bygningen jo til »Prinsen«. Blev man taget, klaredes det med en bøde til fattigkassen.

Så gik tiden for Christian Manniche med travlhed og indretning, sikkert også med god søgning. Dronningens moder boede på slottet, der var „hof« igen. Hun døde 1737 og jordefærden kom vel kroen tilgode. Christian Manniches helbred var heller ikke for godt, den 21. Marts 1738 blev han begravet i Asminderød, »under pulpituret på den søndre side«, 53½ år gammel. Hans skifte fandt jeg i samme pakke som Jens Trellunds, og det fortæller meget om ham.

Han var uden tvivl en studeret mand, interesserede sig for jura og læste Latin. Hans bøger om krigskunst, anatomi og medicin var efter datidens forhold mange. Han læste om Englands

kong Edward, Sveriges Gustav Adolf, – og Machiavellis »Hocus Pocus«. 23 bøger havde han. Rundt omkring i kroen hængte forgyldte rammer med portrætter af konger og dronninger, kong Frederik med begge sine. 11 stk. malede med vandfarve, Elefantordenens statutter og et med alle danske konger! 55 »skilderier« ialt.

Der var sølv og guld, fru Cornelias guldarmbånd med vedhængende diamanter, rundt omkring fandtes nips og sager og noget spændende, kinesiske »Ducker«. 21 var der. I dag ville vi vel kalde dem figurer. Han havde to bøsser og en hirschfænger med chagrin-greb. Klædedragten smagfuld og fornem, en blå mands-kjole med vest, en hvid do. med sort staffering, en sort do., alt af klæde. Der var plydses bukser og til hjemmebrug, en slobrok af rød og brun sirts. Han må have set pragtfuld ud med en af disse dragter, sin kårde ved siden og fløjelshue broderet med sølv. I lommen sit dyre lommeur, (16 rgsdl.), i en anden en sølvbroderet pengepung. I hans store stue stod en forgyldt »Thronseng«, overalt vidner det om en mand af betydning.

Også kroen var forandret, de faste senge forsvundet, erstattet med himmelsenge. De ti værelser var blevet til ni. Måske var no. 7 slået sammen med et andet. Inventaret her var følgende: en grøn anstrøgen skakseng, (en himmelseng, hvor støtterne var skrå, på »skak«). I sengen en over- og en underdyne, to lange og to svenske puder. Et firkantet bord med krydsfod, et halvrundt dito mod væggen. Tre stole betrukket med læder, tre spejle og et firfløjet skærmbrædt. Kroen var også anseelig.

Medens hans private stuer er overdådigt udstyret med stueur, to brædtspil, forgyldte stole o.s.v., var lokalerne i krosiden mere beskedne. Her er nu gæstestue, kælderstue, og lakajkammer. Men det kunne tyde på, at finere klientel benyttede »Privaten«. Der var rigeligt med dækketøj, masser af tin og andet til servering, også 12 kinesiske tallerkener og do. thepotte. Kaffe kunne også serveres.

Faximile af Chr. Manniches Skifte.

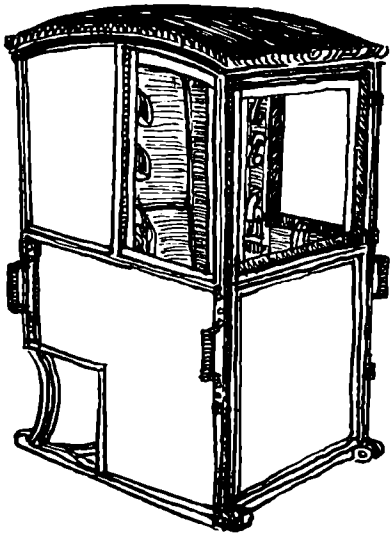

Portechaise. Københavns Bymuseum.

Af andre forandringer var, at stalden havde fået to kamre nu, folkenes antal var steget. Her stod også en »Portechaise«, en bærestol for mindst to mand, når gæster skulle bæres til slottet i et grimt føre. En cabriol, en rejsevogn, to arbejdsvogne udgjorde vognparken. Besætningen ellers fire heste, fem køer og ni svin. At portechaisen har imponeret vurderingsmændene ses på prisen, den står til 40 rgsdl., lige så meget som to gange de fire heste. Nå, den var jo betrukket med ruslæder.

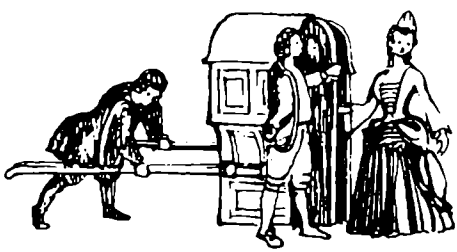

I sin sidste tid forsogte han at få amtmandens tilladelse, eller påbud om, at kromanden i Asminderød, Henrik Sejer, skulle tage sit øl hos ham. Hos Henrik Sejer var også fremgang, han hævdede at Manniches øl var flovt, og derved blev det.

Christian Gotlob Manniche kan kun virke imponerende, det var også hans svaghed. Den flotte standard skyldtes lånte penge og store regninger. Kreditorerne var højst forskellige, Monsieur Bauer i Altona, Vajsenshusapoteket i København, og Jørgen Nielsen, kromand i Sletten, men et finansgeni. Overtog en enke og en næsten falleret kro, endte med at efterlade sig op mod 10.000 rgsdl.

1446 rgsdl. 3 mrk. 8 skill. var Manniches gæld, 1733 rgsdl. 1 mrk. og 11 skill. var boets formue. Til enken og de fire døttre, Christiane 10 år, Cathrine 7, Cornelia 5 og Lovise 4 år, blev kun godt 286 rgsdl. Enken søgte allerede d. 11. April 1738 om at sidde i uskiftet bo. Normalt kunne hun beholde kroen til Mikkelsdag, der må have været planer om giftermål, og dermed at føre forretningen videre. Den 19. Marts 1739 blev der registreret, den 6. April sluttede skiftet, det gik stærkt, hun skulle giftes.

I boet var der forud truffet en lille finansoperation. 11. December 1738 udstedte hun en veksel til Jacob Gerhard Friedhoff på 250 rgsdl. Altså efter mandens død. Hvor mange rede penge hun havde i behold, siger skiftet intet om, men Jacob Friedhoff blev hun gift med og han overtog kroen.

Dronningens forkærlighed for alt tysk kom altså også til at præge valget af kromand. Jacob Friedhoff var tysk som sin forgænger. Forbindelsen med kongehuset blev styrket, da kongens svigerinde, Enkefyrstinden af Oest-Friesland, fik ophold på slottet fra 1740. Kongens besøgte ofte hende, Dronningen havde mistet lysten til stedet efter sin mors død i 1737.

Kongens Kro ved Fredensborg fortjente sit navn, men dens trivsel afhang af slottet. Gæsterne var sådanne som Fiolonerne Hartvig og Spar-

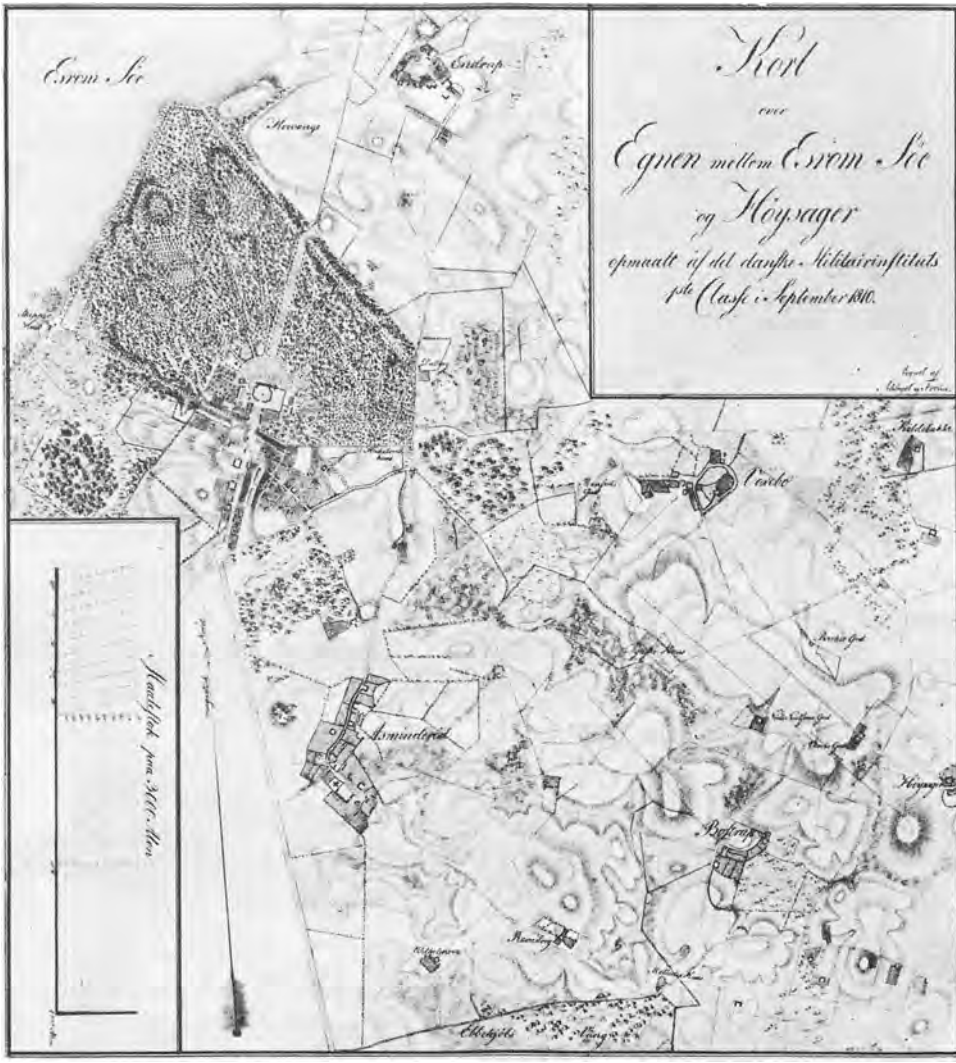

Kort over Egnen mellem Esrom Söe og Höysager opmålt af det danske Militairinstituts 1. Classe i September 1810. Tegnet af Schlegel og Frohm.

kier, Kokken Flyge og Bisidder Gedders, alle fra hoffet. I de følgende år skulle den også blive byens kro. For den almindelige beværtning havde man marketenderen i Dalen, Lars Esmarch, som tog sig af de gemene. Ved mere højtidelige lejligheder brugte man Kongens kro. Da Jørgen Klokkestiller døde i Januar 1745 blev gravøllet drukket på kroen. Regningen fortæller herom:

»Jørgen Larsens arvinger for bekomne dricke Vahre til hans begravelse som følger:

1745, d. 18. Januar,						
4 potter dansk brændeviin	–	Rgsdl.	4	mrk.	4	skl.
og 1 pot Viin	1	»	2	»	–	»
4 potter fransk brændeviin ..	–	»	3	»	12	»
5 potter dansk brændeviin	2	„	–	»	–	»
1745, d. 21. Januar,						
1 Tønde gott øll	–	»	3	»	12	»
5 potter fransk brændeviin ..	–	»	2	„	–	»
1 pot fransk brændeviin	–	»	4	»	–	»
2 potter fransk brændeviin ..	6	Rgsdl.	1	mrk.	12	skl.

Den første dato er fra iklædningen, den sidste selve begravelsen. Som sædvanlig ved slige lejligheder, man bestiller et passende kvantum, finder det er for lidt, når selskabet går så godt, og bestiller mere. At ingen er gået tørstige fra bordet forstår man, når 1 tønde øl er 116 liter. Damerne har nok fået den ene pot vin. Traktementet bød desuden på brød fra den kgl. Menageribager Samuel Keller i bageriet ved bagerdammen. (Nu Jægergården). Fra et andet skifte ved jeg, det var krydder-kringler og boller.

I 1746 skete der igen et kongeskifte, og store forandringer. Frederik d. 5. holdt af Fredensborg, tillod mange at fæste jord og gjorde slottet til sit opholdssted om sommeren. Det tiltrak mange mennesker, andre gæstgivere kom til og Kongens Kro fik ved sammenligning med dem, forandret navnet til Store Kro.

Jacob Friedhoff fulgte med tiden, drev sin kro med forstand, intet melder om det modsatte. Cornelia Manniche døde i 1747, hendes fire døttre mistede en ung mor, kun 41 år gammel blev hun begravet under de Langstrup stole i Asminderød kirke. Han giftede sig igen og fik egne døttre, uden at han glemte sine stedbørn.

I 1757 bortgiftede han Louise Manniche til maleren Torben Weicher, søn af Lauritz Weicher som bistod ved udsmykningen af slottet. Denne familie var fra Hillerød. 20 år senere vendte hun tilbage til Fredensborg, hun og manden flyttede ind i »Chr. Tøybergs og Weichers to små huse«, nu er det »Lille Rolighed«. Hendes ene søn bar stedfaderens navn som mellemnavn. Jacob havde dog fordansket sit navn til Fritjoft eller Fridhoft.

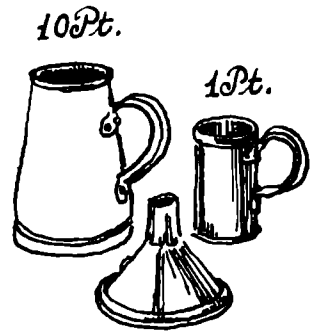

I 1766 døde kong Frederik d. 5. Dronningen, Juliane Marie, beholdt slottet som enkesæde. Byen faldt hen i rolige år til omvæltningen kom i 1772 ved Struenses arrestation.

Ligeså roligt skiftede kroen til ny kromand i 1769. Enken flyttede til »Zoar« i Skipperalleen, hvor hun døde 1788.

Kromand Rasmus Hansen kom fra Plejelt kro i Nordsjælland. Hans valg viser, at nu var kroen vendt mod de borgerlige gæster. Som kromand var han godt kendt, flyttede i 1743 fra Espergærde kro til Plejelt. Forfatteren, Niels Stenfeldt, fortæller i sin bog »Tikøb i gamle Dage«, en hel del om Rasmus Hansen og hans stridslystne kone, Magdalene Smidt. Ord som »Rytterhoppe« og »Heks« anvendt som tiltale overfor medsøstre, bragte hende i retten. Hendes mand kunne også bruge kraftige ord. Begge synes de at være stærke, driftige mennesker. Niels Stenfeldt kan ikke finde dem efter 1769, flytningen til Store Kro synes at have gjort dem mindre stridbare.

Rasmus Hansen var 60 år da han kom til byen, var tilfreds med at lade kroen synke hen i ubemærkethed. Han havde en datter som overtog hans energi, eller var det moderens? Hun og hendes efterkommere skulle præge krolivet i Fredensborg for mange år ud i fremtiden.

Anne Kirstine Rasmusdatter hed hun, født i 1744, blev allerede 1762 gift med brygger Ole Egebech i Helsingør. Hans navn var taget fra faderens stilling som vangemand i Egebæk vang. 1774 havde de unge købt tømmermester Bars

ejendom ved siden af Store Kro. Her havde enken efter Bars drevet et slags »gæstehus«, datidens bryllupper udgik ofte herfra. Jan Steenberg fortæller, at den tyske digter Klopstock, når hoffet residerede på slottet, boede hos Madam Bars og kongen betalte opholdet. Fiskemester Chr. Danholm købte huset efter enkens død og søgte bevilling, men han og hans familie døde pludselig i løbet af få år.

Egebech fik bevilling i 1778 og døde selv i 1780. Som altid gjaldt det om at finde en passende mand, så i 1784 giftede hun sig med Daniel Bagge, junior. Hans far var i mange år slotssnedker, byggede i 1748 den lille ejendom „Bagges Minde« i Jernbanegade. Her havde hans enke indrettet et gæstgiveri, så Daniel kendte krovirksomheden. Hans mor forsøgte at sælge 1781, men gæstgiveriet blev nedlagt efter hendes død og hans giftermål.

Sønderjydsk fliseovn fra Løgumkloster.

At Store Kro var nede i en bølgedal får man at vide i en ansøgning 1778 fra løberen Franzois Berner. Han havde købt Lowzovs ejendom, nu »Bournevilles hus«, i Slotsgade og ville her indrette et første klasses traktørsted; »da det ej var muligt for hofofficianter og standspersoner, selv mod betaling, at finde passende ophold«. Med støtte fra det kongelige skatkammer og finanskassen på tilsammen 5000 rgsdl. åbnede løberen sit nyt traktørsted under navnet »L'Esperance«. Hans store forhåbninger forsvandt med Enkedronningens overgivelse af regeringen 1784 til den unge prins, senere Kong Frederik d. 6. Selv døde han et par år senere og det dyre traktørsted kom på auktion. Det blev solgt til »hans majestæt« for 1550 rgsdl., havde fire år før været vurderet til 10890. En kongelig resolution tilskødede enken, Sofie Gabel, ejendommen, så den kongelige protektion vedvarede. Med kongelig må forstås Enkedronning Juliane Marie.

Sofie Gabel giftede sig med en mand som bar det vanskelige navn, Carl Faisch, og fordanskede traktørstedets navn til »Håbet«, – og gik fal-

lit i 1802. Rangforordningen på Fredensborgs gæstgiverier kan læses af personale-antallet i folketællingen for 1787. Sofie Gabel havde 7, Prinsen, eller Slotskroen som den hed de første år, havde 6 og Store Kro kun 3.

Hoffet syntes ganske at have glemt, at Store Kro var slottets kro, al forbindelse var forsvundet.

Rasmus Hansen blev gammel og sikrede sig en pensionistbolig så tidligt som 1780. Det år købte han det lille hus ovenfor gartneriet ved enden af Chr. Boecksvej, og her trak han sig tilbage i 1788 og overlod kroen til Niels Terckelsen, »på grund af alder og skrøbelighed«.

Niels Terckelsen fæstede, som sine forgængere, parterne 2 og 3 af den gamle Rugaard. Hans virke har ikke sat sig mange spor og han døde 1799. Enken, Johanne Lange, var ikke længe om at finde en efterfølger.

I Slotsgade var tømrermester Pfützners hus, »Dorthealyst«, i 1784 solgt til Hofviolon og Musikinspektør ved hoffet, Henrik Jacobsen. Hans søn, Vognberider Chr. Conrad Jacobsen, købte huset af sin far 1791 og var således en kendt Fredensborg borger i 1799, da Johanne Lange, få måneder efter mandens død, giftede sig med ham. Hun var 13 år ældre end han og 47 år, så kroen må have virket tiltrækkende. Den var også kommet i bedre skik efter Rasmus Hansen.

Kroens bevilling havde ændret sig med årene. Endnu 1757 havde den ret til at brygge både brændevin og øl til eget behov. Netop i disse år skete en ændring i brændevinsbryggernes kår og en stor afgift blev lagt på brændevinspander om de skulle være lovlige. Det kunne mange kroer ikke betale og Store Kro vel heller ikke. Rasmus Hansens bevilling fra 4/2 1771 har kun været til ølbrygning, ligeså Niels Terckelsens fra 18/10 1788. Chr. Jacobsens bevilling af 16/11 1799 siger udtrykkeligt, at han kun må brygge øl. Men der var også forpligtelser. Hoveri ved vejarbejde, præstedage, arbejde ved offentlige bygninger som skoler og kirker.

Brændevinsbrænding i 1800 århundrede.

Og pligt til at medvirke ved klapjagter. Kroen var blevet til et almindeligt fæste, uden begunstigelser, men det var tiden for arvefæster og det synes som Chr. Jacobsen den 30/1 1801 har fået ejendomsskøde på kroen, og endda også på de 2 parter no. 2 og 3 af Rugaards-jorden. En ren foræring fra kongens side.

Et kapitel i den gamle kros historie var endt. Et andet endte for slottet fem år før. I 1796 døde Enkedronning Juliane Marie, i sit testamente viste hun endnu engang sin omhu for sine hofbetjente. De blev alle pensionerede og i årene herefter var byens befolkning for størstedelen på pension. Men ingen konge drog ind på slottet, istedet kom også her mange af kongens hofstab som pensionister, og byen fik det navn den har haft op til vor tid, »Pensionisternes By«.

Jeg tror nu ikke Store Kro mistede noget ved denne forandring. Pensionisterne fik besøg, det blev moderne med sommerophold og udflugter for borgerlige familier, og kroen var nu en borgerlig kro.

Chr. Jacobsen fik ikke lov at beholde sin ældre kone længe, Johanne Lange døde i 1804. Krolivet passede ham sikkert dårligt, og en måned efter sin kones død gav han Johan Henrik Haase fra Hørsholm tilsagn om salg af kroen og skøde blev udstedt 3/8 1805. Købesummen var 6565 rgsdl., en pæn sum for Jacobsen, som ikke selv havde betalt noget.

Som man ser var der nu beboelse ved hestestalden, ombygninger og forandringer var sket. De åbne ildsteder var borte og »moderne« komfurer installerede. Store Kro var stadig den store.

Men også Haases tid blev kort, han døde efter kun to år, og igen var en enke med formue ledig. Hun ventede ikke længe, tre måneder efter mandens begravelse blev hun gift med Christian Frederik Egebeck, søn af Anne Kirstine Bagge på nabo-kroen.

Ved dette giftermål blev familien på »Prinsen« herrer over alt gæstgiveri i Fredensborg.

Moderen, Madam Bagge, ejer af Prinsen, sønnen af Store Kro og i 1809 købte svigersønnen Chr. Schmidt »Sommerlyst«, et nyt navn for løberens fine traktørsted. Det lille fødested for Daniel Bagge var stadig deres.

Måske var kronæringen også dengang meget krævende, efter to års forløb døde Chr. Egebeck, igen måtte enken finde en afløser og for tredie gang giftede hun sig.

Manden hed Ole Johansen Cold, født i Kongsberg i Norge, og mærkeligt nok, skræddermester. Han var kun 29 år, men havde et langt liv foran sig som kromand. Under ham blev kroen en anset virksomhed og forskellige ting tyder på, at han var en mærkelig mand. Seeger fortæller i sin avis fra 1908, at i kroen findes et minde om

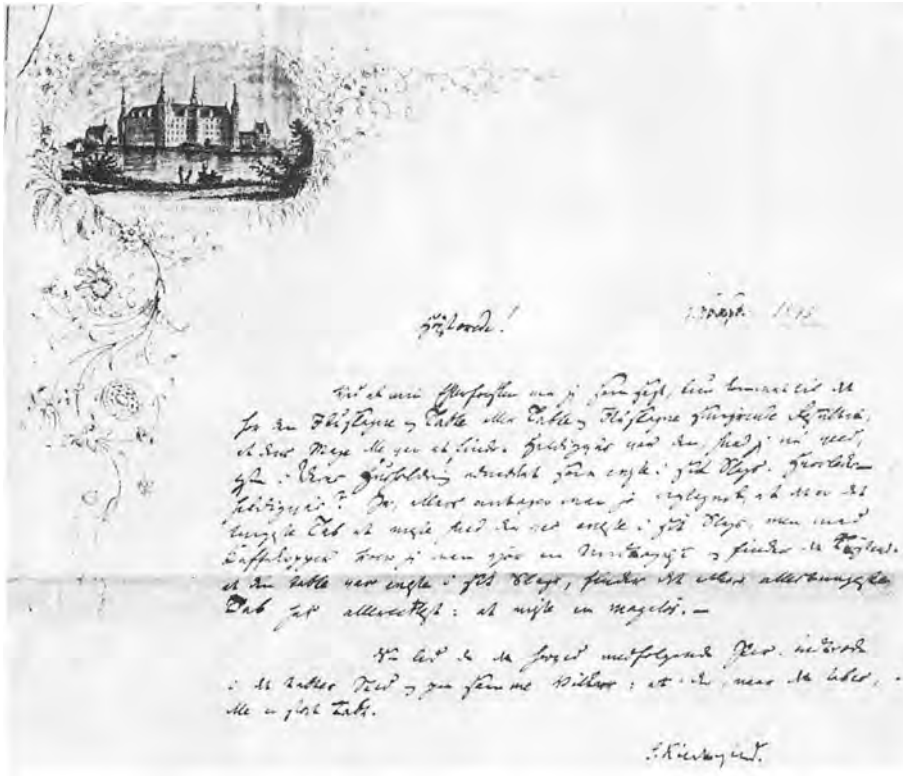

Højstærede!

Ved al min Efterforsken var jeg jo som sagt, kun kommet til det for den Ituslagne og Tabte eller Tabte og Ituslagne smigrende Resultat, at dens Mage ikke var at finde. Heldigvis var den, hvad jeg nu veed, også i Deres Husholdning udmærket som eneste i sit Slags. Hvorledes heldigvis? Jo, ellers antager man jo rigtignok, at det er det tungeste Tab at miste hvad der var eneste i sit slags, men med Kaffekopper troer jeg man gjør en Undtagelse og finder det Trøstende at den tabte var eneste i sit Slags, finder det ellers allertungeste Tab for allerlettest: at miste en mageløs.
Saa lad da dette herved medfølgende Par indtræde i det tabtes Sted og på samme Vilkaar, at de, naar de tabes, ikke er stort tabt.

S. Kierkegaard.

Ole Cold og Søren Kierkegaard har haft deres egen tone i samtalerne. For et par år siden kom et brev til ham fra Cold, og ellers ukendt, tilsyne. Dette brev handler om et par kopper, som Kierkegaard har slået i stykker hos værten. Forgæves har han forsøgt at erstatte dem med et lignende par, men må beklagende meddele, at da kopperne også på kroen var eneste af sin slags, er det umuligt at finde magen. Søren Kierkegaards-forskeren Niels Jørgen Cappelørn har fortalt mig dette og siger at brevet i sin tone er usædvanlig for Kierkegaard og i sin filosofiske form kan være en genspejling af deres samtaler. Brevet er fremsendt med en pakke indeholdende et par kopper som erstatning for de ituslagne.

ham. Han lod indhugge i en sten, »Saa gjorde vore Fædre«, en sten som fandtes i haven, men senere indmuret i bygningen. Mon den findes et eller andet sted endnu? Seeger kan ikke give nogen forklaring på de mærkelige ord. Det kunne måske Søren Kierkegaard. Mellem årene 1835 og 50 var vor berømte forfatter ofte i Fredensborg og tilbragte sine timer på Store Kro. Herfra gik turene til de omliggende skove og når han ankom til kroen, altid med firspand for vognen, var råbet: »Magisteren«, nok til at alle var beredte til modtagelsen.

Cold er ofte omtalt i Søren Kierkegaards dagbøger, mest under bogstavet K., da han stavede navnet Kold. Når den berømte mand så ofte har været gæst, kan man forstå, at kroen har haft et udmærket stade under Cold.

Hans første kone døde tidligt og han giftede sig igen med Elise Spleis fra en håndværker-familie i Helsingør. Deres børn var højst forskellige. En søn, med samme fornavn, blev blegmand i Sørup. En anden søn, Daniel Cold, var dr. med. og distriktslæge i Frederiksværk, gjorde sig især bemærket som læge under kolera-epidemien i København 1853. Selv blev Cold Justitsråd.

Tidens forandring til den form for kroliv, som egentlig har holdt sig til vore dage, forandrede også Store Kro. I en lang sidebygning, med gavlen ud mod gaden, blev indrettet en krostue med særlig kroforpagter. Den ses tydeligt på H. F. G. Holms billede af Store Kro. I 1834 var Jørgen Johnsen kromand her under kroværten. Han stammede fra en gammel slægt i sognet. Hans far hed Anders Johnsen, som i 1787 var arbejdsmand og boede i det lille hus på hjørnet af Bagerstræde og Jernbanegade, hvor der i mange år har været slagterforretning. Et hus som var i familiens eje fra 1774 til 1859. Han blev derefter vægter. Modsat tidens skik beholdt slægten navnet Johnsen helt fra 1735.

Jørgen blev på kroen i en årrække, har sandsynligt også passet landbruget under denne. Omkring 1840 købte han sig en mindre landejen-

dom i Endrup, men tre af hans børn gjorde sig bekendt i Fredensborg. Datteren, Elisabeth, blev gift med Købmand Vilhelm Liebst, som omkring 1845 var forpagter af Prinsen og 1848 købte tømrermester Lars Steens ejendom i Slotsgade. De blev stamforældre til slægten Liebst i Fredensborg, hvis købmandshus endte efter mere end hundrede års bestående.

De to Johnsen-sønner skal jeg omtale senere.

I 1845 hed kroforpagteren Hans Thomsen, han drev både »Lille Kro« og landbruget. Ole Cold var kommet op i årene, hans forretning var solid, hans tjenestefolk blev hos ham længe. Søren Kierkegaard er nok ofte blevet opvartet af Marie Top, hun var der mere end 12 år. Frederikke Pedersen var husjomfru i 1834, var født i byen ved århundred-skiftet og plejebarn hos skomager Hartmann i Dalen. Så sent som 1860 var hun bestyrer af Store Kro for arvingerne efter Cold, som var død i 1859.

Disse arvinger udstedte skøde til Ole Johnsen, søn af ovennævnte Jørgen Johnsen. Det er dateret 6/8 1864. Året efter udkom en turisthåndbog, som nok roser kroen, men udtaler, at den var forsømt, og ejeren syntes at mangle kapital. Han var mere interesseret i jorden end kroen og lod sin broder, Christian Johnsen, forpagte den. Den stramme økonomi fik ham til at sælge næsten det halve af grunden, det stykke bagved Terasserne, hvor Bakkedraget nu er beliggende. Det hjalp ham dog ikke, 3/5 1876 tog kongens foged Store Kro fra ham. Den blev solgt til Hans Hansen, som i en del år havde været marketender på slottet. Det var jo blevet sommerbolig for Christian d. 9., indrettet i 1863 efter Frederiksborg Slots brand i 59. På grund af familieforhold solgte han snart til murermester F. J. Wickmann, der havde kroen fra 79 til 82. Derefter kom N. Sørensen og endeligt, efter udlægsskøde og auktion den 30/4 1884, til Erik Brodersen.

Det siger sig selv, at kroen måtte lide under disse omskiftelser og dårlige forhold. Brodersen,

som kom fra Tønder-egnen, rettede den op og gjorde den til en hyggelig gammel forretning, velbesøgt af mange slags mennesker. Det var i de år, at Fredensborg havde de mange fyrstebesøg og var et søgt turist-sted. Byen havde en opblomstring som aldrig før.

Valdemar Seeger fortæller i sit blad, Avertissementstidende, om familien Brodersen:

»Der var en vis hygge over de store gammeldags lokaler, som var ganske jævnt udstyrede. Det fornemste inventar var det store billard som stod i en af stuerne, og så buffeten, bag hvilken den joviale vært, Brodersen, eller en af hans søde døttre havde stade.

Fru Brodersen var som regel optaget i sit køkken. Om vinteren var der, ligesom på byens andre hoteller, ikke meget at bestille. Vore dages (1935) mange baller og foreningssammenkomster, kendte man dengang ikke videre til.

Om sommeren stillede forholdene sig anderledes. Så kom de mange udenbys foreninger og turisterne, der dengang ikke var så forjagede, som turisterne nu er.

Store Kro havde navnlig senere gode dage under hofbesøgene. Under de sidste kejserbesøg var der særligt muntert på kroen, hvor en del journalister og malere havde stamkvarter.

Blandt malerne var P. Mønsted og I. T. Hansen. Når Mønsted, hvis berømmelse endnu var i sin vorden, havde solgt et billede eller to på slottet, blev der fest på kroen. Mønsted glædede engang Brodersen med at male et pragtfuldt skilt for ham. Det forestillede en dame og en herre, som fra den, i kunstnerens fantasi, med pragtfulde roser smykkede høj i Brodersens have, betragtede udsigten over Esrum sø. Skiltet var i nogle år anbragt ved jernbaneoverkørslen til Asminderød, og hvis en kyndig fik øje på det, kunne han jo nok se, at det ikke var udgået fra en almindelig skiltemalers værksted.

– Da Brodersens yngste datter, Ellen hed hun, blev konfirmeret, (1898) holdt Brodersen, der som hele familien var meget afholdt, et stort gilde til hvilket mange af byens folk var invi-

50 øre

teret. I kroens store sal var der dækket et pragtfuldt koldt bord, men medens gæsterne samledes i de andre lokaler stod salen et øjeblik tom. Tjenerne havde skruet petroleumslamperne, – det var jo længe før byen fik gas, endsige elektricitet –, for højt op, og da det store elegant klædte selskab trådte ind i salen, var den fyldt med os.

Det flotte bord frembød et trist skue. Det var som alle de dejlige kolde retter var overstrøet med et lag peber.

Nå, Brodersen, som med udtrykket »Red Sønderjylland« var vant til at klare en vanskelig situation, fik også reddet Sønderjylland denne gang, men efter bordet bar damernes lyse silkekjoler mærker af den lille hændelse. De »gode gamle dage« havde også deres svage sider, og der er vist ikke mange, der vil ønske nutidens belysningsmidler afløst med fortidens.«

I »Rejsehaandbog for Danmark«s første udgave fra 1892, udgivet af Dansk Touristforening, fortælles, at priserne i byens hoteller er: Table d'hôte 1 kr. 50 øre. Diner 2 kr. Koldt bord med varm ret, 1 kr. 50 øre. Vogne hos Brodersen, Store Kro, fra 4 til 10 kr.

Brodersen udstykkede resten af den gamle Rugaards-jord. Her blev anlagt Helstedsvej og Kronprinsessevej, hvor han selv byggede det første hus, »Villa Udsigt«.

Brodersen var næsten 70 da uheldet skete med lamperne og samme år solgte han til Oluf V. Olsen, som ikke selv drev kroen, hvis lejere ikke synes at have hjulpet ham. Brodersen måtte i 1903 tage ejendommen igen ved fogedudlægsskøde. Han døde kort efter og det blev hans enke, Laurine Brodersen, som den 28/11 1903, udstedte skøde til Villiam Levy. Skønt Levy gjorde sit bedste, arrangerede offentlige baller og fester, hjalp det ham ikke, Store Kro var gammel, havde ikke rigtigt fulgt med tiden og nye ejere ikke fag-uddannede, Levy var bogbinder. Igen kom et udlægsskøde til D. Rasmussen, også uden for faget, den blev lejet ud til

Georg H. F. Hansen. Skødet er fra 14/7 1906.

Også Georg Hansen måtte give op, den 8. April 1911 fik Valdemar Lyhne udlægsskøde.

Der var ingen særlig tiltrækning ved byen. Den havde sin idyl, sit pensionist-ry, men ingen kongelige beboere på slottet som kunne give forgyldning og penge i kassen. Den 27. August 1919 blev kroen, eller skal jeg nu kalde det hotellet?, solgt til Nikolaj Ulsted. Valdemar Lyhne efterlod sig et varigt minde, den lille sidevej i Slotsvænget som bærer hans navn.

Ulsted var mejerist af fag, manglede fagkundskab, så han solgte 6. August 1920 til E. C. Larsen. Dette navn dækker over et mere kendt, Christian Larsen, eller Valencia-Larsen. Han havde tjent sig op gennem alle grader af krolivet på landet, været staldmester, tjener o.s.v. Fra Tikøb kro kendte han egnen, men for ham havde fremtiden større planer. Sit tilnavn fik han som ejer af etablissementet »Valencia« på

En varm sommerdag, den 3. Juni 1908, var der blussende ild på komfuret i køkkenet. Flammerne buldrede i den gamle skorsten, den kom i brand, det ældede tagværk fængede og i løbet af kort tid var hele bygningen nedbrændt. Georg Hansen havde netop besluttet at købe, og fik udstedt skøde den 20. Juni efter branden.

Den nye kro, som Restauratør Lyhne fik sit virke i, var opført i størrelse som den gamle, blot blev den trukket tilbage i gadelinien. Også på den var en stor gavlkvist midt på facaden, men synet blev ødelagt af en stor veranda og en ny forhave med flagstang i midten. Den og de rundbuede vinduer, fik enhver lighed med den forrige til at forsvinde, hvis det har været tilsigtet. Huset var et typisk produkt af tidens stationsby arkitektur.

Store Kro lige før branden 1908. Gaslygten er nyopsat.

Indgang til Haven mellem »Lille«- og Store Kro ca. 1895.

Hotel Store Kro, Fredensborg.

G. H. P. Hansen.

Sætter De Pris paa?

Fredensborg Auktions- og Partivareforretning,

Allerede 1. juli annoncerer Georg H. F. Hansen i de lokale blade, at Hotel Store Kro i Fredensborg, efter at have rejst et stort telt i haven, igen modtager foreninger og større selskaber. Stor skyggefuld have, i hvilken madkurve kan bringes.

Denne have, med udsigt over Esrum sø, var åbenbart et stort trækplaster. I kommende år blev den forsynet med gynger og vipper. Store Kro i dyrehave-stil, – langt fra Kongens Kro ved Fredensborg.

Vesterbrogade i København. Det spillede en stor rolle i tyvernes forlystelsesliv.

Så han solgte hotellet d. 12. Januar 1922 til P. Christiansen, og denne igen 16. Juni 1926 til P. Jensen, hans hustru fik den som særeje 11. Maj 1929, hun led samme skæbne som så mange af sine forgængere, den 18. Marts 1933 kom kroen på tvangsauktion. Otte forskellige ejere på 25 år, det var synd for det gamle sted.

Var den ikke som fugl Føniks kommet op af asken fra branden 1908, så blev den næste ejer fagmanden, som gav Store Kro sin fornemme position igen. Frantz Christensen.

Allerede i Frederik d. 5.s tid var der behov for flere værelser og omforandringer skete hyppigt. Arkitekt Risom siger i sin artikel, at i 1863 var der 7 værelser og en forstue forneden, foruden køkken. Der var også stald, som vi ved fra 1805. Efterhånden forsvandt denne og i de vanskelige år blev huset solgt fra som beboelse

Gammelt postkort fra før 1900.

»Lille Kro« stod endnu efter branden 1908.

Stor Høstfest

afholdes

paa „Store Kro" Søndagen den 18de September 1904.

Kl. 4 aabnes Festen med Kanonskud.

Kl. 4–6: Promenadekoncert i Haven. Stort Orkester.

Haven vil blive pragtfuldt og originalt dekoreret.

Store Høstdekorationer.

Paa Festpladsen:

Karusel, Kraftprøve, Gynge, Gevinstspil, Fuglestydning, Kegleban m. m.

Om Aftenen stor, pragtfuld Illumination.

I Salen:

Stort Bal med Kotillon.

Entre til Haven og Festpladsen 25 Øre for Voksne og 10 Øre for Børn.

Alle indbydes venligst!

Ærbødigst

W. & M. Levy.

Indkomst og Formue paa de udsendte Skemaer.
Iøvrigt henvises til de omkring i Kommunen opslaaede Bekendtgørelser.

Stort selskabeligt Bal.

Undertegnede tillader sig at indbyde til Bal samt Fællesspisning **Søndagen** den 5te Februar 1905

paa Hotel Store Kro i Fredensborg.

Varm Ret, Smør, Ost, Dessert, Snaps og Øl samt Bal a 2 Kr. 25 Øre pro persona.

Fællesspisning Kl. 7, derefter Bal.

Med særdeles Højagtelse

William Levy.

NB. Listen slutter Fredag d. 3. Februar. Kun de paa Listen tegnede tilstedes Adgang.

Annoncer i Avertisementstidende fra W. Levy's første år 1904.

Spisning med bal kr. 2,25.
Spisning, øl, snaps og bal – det var tider!

Stille har vi sneget os ind på nutiden. Lad mig endnu en gang føre Dem tilbage i fortiden.
Den gamle staldbygning tværs over vejen, som har levet med gennem alle 250 år, har set alle berømtheder så vel som hele byens befolkning passere forbi, sit kønne ansigt har den vist alle kongelige personer på vej til eller fra slottet.

Den 23. April 1880 solgte H. M. Hansen til Barbermester N. P. Larsen og året efter fik han skøde på 1820 kv.alen gadejord. I de første år kunne man køre rundt om hele bygningen, den lå på gadejord. Den 28. Januar 1803 havde Chr. Jacobsen fået skøde på en plads ved Store Kro, 40 alen i længden, 20 alen i bredden. Grænsende med den ene ende til stalden, den anden ende til Berners gård. Det er den lille have på sydsiden. Gadejorden er hele pladsen mod nord.

Barbermester Larsen indrettede sig med lejere og boede her i en menneskealder. Efter mandens død solgtes ejendommen til enkefru Philippa Pedersen d. 10. Juli 1925 og 24. Januar 1931 til Chr. Larsen, der kendte den som vært på Store Kro. Hertil kom den tilbage da Frantz Christensen købte den af dødsboet 7. Marts 1936.

At skrive om nutiden er svært. Hvor fortidens spor har sin faste form, har nutiden så

Store Kro i jubilæumsåret.

mange facetter og det er vanskeligt at fange lyset i dem alle.

Frantz Christensen er så absolut nutid. Uden ham var Store Kro måske forlængst ophørt, gået under i tidernes malmstrøm. Ved nedrivning af den almindelige bygning, der afløste den oprindelige og her opføre et moderne hotel, gav han stedet sin position tilbage. Gav det en fornyet berettigelse til sit navn, så det 250 år efter sin begyndelse, virkelig er Store Kro.

Han blev født d. 6. Marts 1880. Sin uddannelse, som kok, fik han hos to af datidens mest berømte madeksperter, Søstrene Nimb. Denne uddannelse, parret med en stærk selvstændighed, brugte han til at grundlægge et fornemt diner transportable i Palægade i København. I denne forretning fik han en ung mand, Philip Olsen, der senere blev uindskrænket leder af alle køkkener, som Frantz Christensen gennem årene blev direktør for. Det var i de tider, da

Portrætfoto af Frantz Christensen.

transporten udførtes med trækvogn, og „Gamle Ole«, det navn vi husker ham under, måtte ofte selv tage plads mellem stængerne, når maden skulle bringes ud til de fine selskaber. For den sags skyld, chefen har nok måttet deltage i alt forefaldende arbejde.

Hans evner som restauratør kom frem, da han overtog den næsten nye Langelinie-Pavillon, og endnu mere ved sine mange år som vært på Københavns Rådhus, hvor han allerede 1909 afløste Sørine Nimb. Byens festmiddage blev berømte, den dag han og Philip Olsen komponerede de højt besungne Rådhus-Pandekager, deres ry er nået langt ud i den store verden.

Oprindelig var købet af Store Kro ment som en hjælp til en kollega, i samråd med Direktør Poschmann fra Skydebanens Restaurant og F. Viltoft fra Hovedbanegårdens Restaurant. Dette formål varede ikke længe og med en anden be-

Philip Olsen, Frantz Christensens køkkenchef gennem mange år, virkede også for Ronald Larsen langt op i sin høje alder ved Store Kro's arrangementer på Københavns Rådhus.
På billedet ses han ivrigt optaget af at vende een af sine berømte Raadhuspandekager i luften.

slutning, nedrev Frantz Christensen den i sit ydre så anonyme bygning. Med Sven Risom som arkitekt rejstes den nye Store Kro.

Den nye bygning var færdig til indvielse i Julen 1936. Var på en måde et hus med traditioner fra Nimbs og Wiwels tid, blot overført på moderne tider. Den fik hurtigt et stampublikum, der værdsatte den høje standard, Frantz Christensen krævede af sig selv og sit personale. Som chef var han streng, gik ikke den mindste smule væk fra de krav han stillede til betjening og køkken, Store Kro skulle yde det bedste.

Som kollega og nabo var jeg selv spændt på at møde den store kapacitet, branchens berømte mand. Det skete en dag, jeg var ifærd med at tjære et mindre udhustag. Uventet stod han nedenfor den lave bygning og spurgte om jeg var den nye vært? På mit ja, udtrykte han sin

beklagelse over ikke at kunne gøre som jeg, hans personale på 50 mand tillod ham ikke at gøre håndens gerning. Modsat mine forgængere var jeg accepteret og hvor vi end mødtes, standsede han altid for at tale med mig. En dag måtte to arkitekter vente på ham, medens vi talte sammen i tyve minutter, jeg var i arbejdstøj og arkitekternes forundrede blikke sagde tydeligt nok, hvem er den arbejdsmand?

Mondæne bryllupper, store familiebegivenheder og trofaste stamgæster søgte til Store Kro, sikre på at få det bedste som kunne gives, med et udsøgt personale og en chef med faste principper. Efter branden på Langeline-pavillonen under krigen, blev også Rådhuset betjent herfra. På sin vis var ringen sluttet, kroen havde fået en betydning i lighed med dens første store tid, medens den endnu var »Kongens Kro ved Fredensborg«.

Frantz Christensen var aktiv, selv da han nærmede sig de 80 år, men helbredet begyndte at svigte, og kort før sin død, i August 1960, solgte han kroen, som i så høj grad bar præg af sin skaber.

At ikke alt var forretning for ham, viste han ved sin invitation til Sir Winston Churchil og hans familie efter krigen, hele huset for dem alene og uden bekostning. Desværre var der ikke tid for den berømte statsmand til at holde ferie. I sit svar beklager han, især da han på forhånd kendte kroens gode ry.

En anden berømthed skulle også have været gæst. Udenrigsministeriet havde ved sin invitation til Ruslands store mand, Kruchev, bestemt at opholdet skulle ske på Store Kro. Mindre ombygninger fandt af den grund sted, men andre forhold spillede ind og besøget udsat. Staten forespurgte hvad den var skyldig, Frantz Christensen svarede kun: Der er ingen regning.

– Men livet skal jo gå videre, også for kroer, med den næste vært er vi nået til den absolutte nutid.

Den 1. Juli 1960 overtog Ronald Larsen, den nuværende ejer, hele komplekset. Sin uddannel-

Hall'en i jubilæumsåret.

se fik han på d'Angleterre, men faget kendte han fra sin far, Sofus Reinholdt Larsen, i 15 år en skattet og afholdt restauratør på »Trægården« i Roskilde. Senere leder af »Sundkroen« i Helsingør under dens gyldne dage, 1936-40, for så at overtage »Krogs Restaurant« på Gl. Torv.

Med disse forudsætninger afløste Ronald Larsen sin far i 1944. To år efter blev den nye Alexandra Biograf opført og ejendommen på Gl. Torv forandret, men flytningen var ikke lang, kun til »Peter à Porta« i Nygade, sammen med »Tårnpavillonen« i Tivoli. I 1956 var flytningen længere, til »Olsens Hotel« i Maribo, men en større opgave fristede til at vende tilbage, større på så mange måder, det var som direktor for »Hotel Europa«. Vor storste og mest moderne i disse år.

Næste gang var en endnu større udfordring. I 1956 blev Ronald Larsen chef for Danmarks største restaurations-virksomhed, Statsbanernes Jernbanefærger på Store Bælt. Den voksende trafik gjorde det nødvendigt at centralisere, byg-

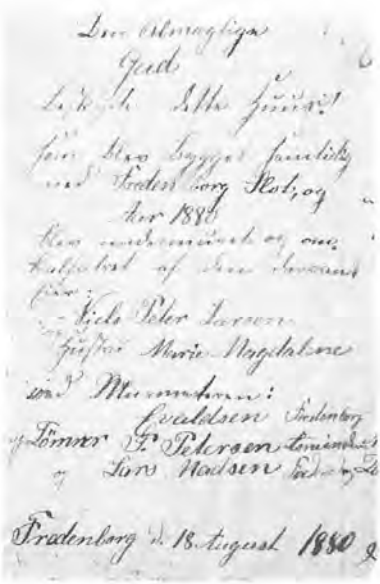

Dokumentet lyder således:
Den almægtige Gud
beskytte dette Huus,
som blev bygget samtidig med
Fredensborg Slot og Aar 1880
blev undermuret og omkalfatret
af den nuværende Eier:
Niels Peter Larsen og
Hustru Marie Magdalene
ved Murermesteren Evaldsen,
Fredensborg
og Tømrer P. Petersen, Asminderød
og Lars Madsen, Fredensborg.

På bagsiden af papiret står:
Vor nuværende Konge er
Christian D. Niende
Gud give han lenge maa regjere i
Danmark

ge og indrette køkken, bageri og andre faciliteter på land. Dermed gik de fire år til 1960.

Ronald Larsen ændrede ikke på de traditioner, som Frantz Christensen havde skabt på Store Kro. Men i vore tider går udviklingen så stærkt, at andre omforandringer var nødvendige.

En mindre brand sinkede i den første tid. Den største skade skete på inventar. De ægte tæpper i lokalerne måtte udskiftes og nye blev personligt indkøbt i Østen. Der blev også lejlighed til modernisering af værelser hvor det manglede, for at følge tidens krav.

Og netop tidens krav medførte en større ombygning i årene her efter. Til de mere private aktiviteter kom konferencer, foretagskurser og medvirken ved officielle lejligheder. Der skulle skaffes mere udenomsplads, så mellem hovedbygningen og den bagved liggende keglebane, blev opført bygninger med nye saloner, alle i deres egen individuelle møblering, og en mere intim forbindelse med den gamle have, som i så mange år havde været attraktion. Den lange keglebane fik også en oppudsning, allerede før 1863 var der en til kroen, så også den er tradition.

På den modsatte side af gaden havde Frantz Christensen i 1936 åbnet en »Lille Kro«, han kaldte den »Normandsdalen«, det var nu mere et konditori. Her havde utallige mennesker drukket kroens gode kaffe og spist de berømte kager. Den var ude af trit med tiden, skønt den havde et skattet særpræg. En af de sidste tjenere, opfattede den næsten som sin egen, hans navn var aldrig andet end to bogstaver, A. G.

Dette med en „Lille Kro« begyndte tidligt og fortsatte op til vore tider, den er kendt af hele byens ældre beboere og af dem er efterkommere af en endnu husket krofar, Lauritz Lillekro.

»Nordmandsdalen«, opkaldt efter den berømte dal i slotsparken, havde afløst den sidste rest af den oprindelige stald, nu måtte den vige for flere værelser. Der var behov for plads til enkeltpersoner.

Under ombygningen af det gamle hus fandt man et budskab fra fortiden. Ved murerarbejdet

Restauranten i jubilæumsåret.

den 15. Marts 1965 stødte en af lærlingene, Tamas Orlik, på en delvis knust flaske indmuret i væggen. I den lå et dokument, dateret 18. August 1880. Flasken var anbragt ved ombygningen i 1880, da barbermester Larsen havde købt huset.

Med håbet om at arbejdet på den nye ombygning måtte stå længe og være en tryg og god ramme om Fredensborgs gæster, blev de nye mænds navne opført på et andet dokument og igen indemuret. Skrivelsen slutter med disse ord:

> Gud bevare vor Konges Hus.
> Vor høje konge og gode nabo er
> siden 1947
> Kong Frederik den Niende,
> Hans hustru Dronning Ingrid,
> Deres døtre, tronfølgeren,
> Prinsesse Margrethe,
> Prinsesse Benedikte
> og Prinsesse Anne Marie, der ved sit ægteskab ifjor med Kong Konstantin blev Dronning af Grækenland.

Vedlagte femkrone blev præget ved denne begivenhed. Den er en hilsen til den, der finder den.

23. Marts 1965.

Det fundne dokument er indrammet og hænger nu i hotellets hall.

Med disse skrivelser fortælles om Store Kros tilknytning til Kongehuset. Ved de unge prinsessers bryllupper var den hjemmet for mange af de fornemme gæster, og igen en ring sluttet i dens historie. En sådan anerkendelse genkalder det gamle navn, Kongens værtshus ved Fredensborg.

Uvilkårligt vil man spørge sig selv, er der andre minder fra fortiden? I hall'en hænger også et billede af en tilsyneladende spansk herre. Frantz Christensens søn, Vagn Christensen, fortæller at hans far fandt det på loftet ved nedrivning af bygning no. 2. Han tilføjer: »El Greco« billedet skal være taget som betaling fra en spansk ambassadør, akkrediteret ved det danske hof på Fredensborg omkring 1740. En mundtlig tilføjelse siger, at ambassadørens ærinde var en påtænkt forbindelse med en dansk prinsesse.

Med bemærkningen: Historien er min fars, kan kilden ikke efterspores, og det er ikke lykkedes mig at finde noget herom. Der findes breve om en påtænkt handelsforbindelse 1740-42, som ikke blev til noget. Forholdet Danmark-Spanien var ikke de bedste i disse år.

Om det er malet af Greco er en anden sag, det hele et stort spørgsmålstegn.

Et andet stort billede i en dejlig ramme hænger side om side med den spanske adelsmand. Det er et portræt af Frederik d. 4., kroens høje fader. To trofaste stamgæster, Grosserer Gustav Foersom og Frue, testamenterede det til Ronald Larsen og hans hustru, så det her fik sin rette plads. Mesteren for billedet kendes ikke, til gengæld er vist ingen kendere spurgt.

Den største samling af billeder hænger i den nye Olaf Poulsen sal. Så stor, at den kaldes »Olaf Poulsen samlingen på Store Kro«. Den store skuespiller blev nabo til kroen i 1884, da han købte den gamle kapellanbolig fra 1744. I 1904 nedrev han denne og byggede en villa, som var hans hjem til 1923. Efter hans død ind-

Olaf Poulsen som Zierlich i »Aprilsnarrene«. Billede nr. 22 i Olaf Poulsen Samlingen på Store Kro.

Een af suiterne i den oprindelige staldbygning, der nu er Store Kro's annex.

rettedes huset til en institution, »Olaf Poulsens Mindestuer«, efterhånden glemt af yngre generationer. I 1966 blev det meste af indholdet flyttet til Teatermuseet, Store Kro havde i forvejen en del billeder, malet af sønnen, Emil Poulsen, ophængt, nu købtes de alle af Ronald Larsen og har fået en særskilt plads. Hele samlingen består af 60 billeder og de er, sammen med en skildring af Olaf Poulsen, alle beskrevet af historikeren, Klaus Neiiendam, i en lille bog, udgivet af kroen i 1967.

Samtidig blev villaen indlemmet i hele komplekset, så det nu breder sig over det meste af den gamle Rugaard.

Med nye tiders opfattelse har jeg begået en diskrimination, og kun flygtigt berørt historien om de kvinder, der altid stod ved deres mænds side ved driften af Store Kro. Deres arbejde i køkken og kælder har sikkert været af stor vigtighed, men i de fleste tilfælde, anonymt. Som kender af denne betydning, må jeg måske her

Menukort fra et af Store Kros meget store arrangementer.

Middag for 2300 gæster i Frederiksborghallen i Hillerød.

fortælle om Fru Marie Larsens andel i Ronald Larsens historie. Fru Marie Larsen, stammer fra en gammel, sønderjydsk landmandsslægt fra egnen omkring Løgumkloster. Som ganske unge har de faktisk haft et ønske om at eje Store Kro. At det er lykkedes, skyldes lige så meget fruen, som bag kulisserne har trukket i de rette tråde og ledet alting den rette vej. Kun ved et udpræget samarbejde, i planer og deres udførelse, er det muligt at komme til et godt resultat. Jeg burde have skrevet Ronald og Marie Larsen, men også i det kapitel er en moderne krokone så beskeden at holde sig i baggrunden. For at retfærdiggøre mig overfor Cornelia Manniche og hendes mange medsøstre, er det mig magtpåliggende at vise taknemmelighed for deres virke gennem tiderne ved at lade Fru Marie Larsen modtage denne.

Min opgave har været at finde så meget som muligt af den gamle kros fortid, der ikke har været omtalt i litteraturen. Dog har jeg flittigt benyttet Valdemar Seegers bøger om Fredensborg og Arkitekt Sven Risoms artikel i »Årbog for Frederiksborg Amt«, 1962. Dr. Jan Steenbergs død har afskåret mig fra at benytte hans sikkert betydelige viden i forholdet mellem slottet og kroen. Men ellers er mine kilder byggeregnskaber fra particulær-kammeret i Rigsarkivet og henstillinger til kongen fra samme arkiv. Desuden Amtmandens kopibog fra de pågældende år til disse kancellier. Denne findes i Landsarkivet og i en pakke, kaldet »Sluttede skifter« fandt jeg beretningen om Jens Trellund og Chr. Manniche. I en anden pakke, »Documenter og breve«, fra samme arkiv, findes nogle hidtil upåagtede oplysninger som har interesse for Fredensborg og kroens historie. Ellers er benyttet de sædvanlige kilder i kirkebøger, folketællingslister og skødeprotokoller.

Fortiden har været min opgave, men som gammel kromand og nabo til Store Kro, må jeg have ret til at skrive noget om fremtiden med grundlag i nutidens krav for denne virksomhed.

Først og fremmest har jeg beundring for de mange forskellige forretninger Store Kro påta-

Den engelske salon, een af de saloner der blev bygget 1965.

ger sig. Gerningen på Rådhuset er en af de vigtigste, jeg har ofte i tankerne set Frantz Christensen som chef for køkkenet i øverste etage af Nyrops bygning. Et køkken med kobbertøj og vaske af træ for at skåne det dyre københavnske porcellæn. Også her fortsætter Familien Larsen de gamle traditioner, selv om køkkenet nu er moderniseret.

Opgaverne er også blevet nye, jeg tænker på Københavns 800-årige jubilæum i 1967 med verdens længste bord dækket på strøget. 264.000 serveringer i løbet af dagen. 81.500 smagte de berømte pandekager og alle de mange hjælpere dirigeret gennem moderne walkie-talkies. Som forløber for denne gigantiske oplevelse var et anden »verdensstort« bord dækket i 1963 til 7000 gæster, for at fejre Københavns Hospitalsvæsens jubilæum. Den store middag blev serveret i det ny grønttorvs haller. Og for at blive ved de store tal, 16. Januar 1970 holdt smedene festmiddag i den nye Frederiksborg Hal, et smedegilde med middag for 2300 fornøjede gæster.

Men opgaverne er både hjemme og udenfor landets grænser. Allerede nu har Store Kro præ-

Ronald Larsen

Marie Larsen

Anne-Agathe Larsen

senteret sit køkken og fine standard i så mange lande som Sverige, Norge, Finland, Belgien, England, Tyskland, Rusland, Ungarn, Rumænien og Jugoslavien. For det meste ved danske uger i de pågældende lande.

Fremtidens hurtige transporter gør næsten alt muligt, aftaler om besøg i andre lande er gjort, nye byggeplaner ved Store Kro er færdig fra tegnebordet. Skal de hjemlige, såvel som de fremmede, arbejder udføres, må der et holdarbejde til. Og i fremtiden vil der være et hold med de bedste forudsætninger.

Ronald og Marie Larsen har to børn, en datter, Anne-Agathe, og en søn, Flemming. Begge er de vokset op i et restaurations-arbejde, de kender tilbunds. Anne-Agathe kan gå ind og tage sin part, har dog realiseret en ønskedrøm, netop i disse dag er en uddannelse fuldført som sygeplejerske, og det er måske fremtiden for hende.

Flemming Larsen begyndte som sin far, på d'Angleterre i København. Hjemme var en ung pige, Lone Jakobsen, til uddannelse som smørrebrødselev. Da de begge var færdige rejste Lone og Flemming ud for at ruste sig til fremtiden. Først ved en tid på hoteller i Tyskland, hvor Lone lærte arbejdet i det varme køkken og viste sin kunnen som smørrebrødsjomfru. Flemming også i køkken og tjener-faget. Derfra gik turen til England, hvor Lone prøvede stuepige-gerningen, og siden til Belgien med videre uddannelse i alt indenfor hotel-virksomhed, køkken, konditori og reception. Det siger sig selv at de tre sprog blev også lært, Tysk, Engelsk og Fransk.

Som ægtepar er de kompetente hotelfolk og en vigtig del af familien Larsens holdarbejde i fremtiden for Store Kro. Ved hjemkomsten blev Flemming inspektør på »Marina«, opgav dog denne stilling, da han savnedes hjemme. Lone var i Hotel Europa's reception, men opgav også dette arbejde for at passe en ny generation, sønnen Henrik.

Til Lone, Flemming og deres børn, fremtidens generation, tilegner jeg dette lille bidrag om Store Kro's historie. Med alle gode ønsker om det bedste i årene som kommer, for familien Larsen og Kongens Værtshus i Fredensborg.

Marts, 1973
Kaj Strandberg.

Flemming Ronald Larsen

Lone Bøge Larsen

Henrik Ronald Larsen

KROMÆND PÅ STORE KRO

1.	Niels Holst	1724 til 1725
2.	Jens Trellund	1725 » 1733
3.	Christian Gotlob Manniche	1733 » 1738
4.	Jacob Gerhard Friedhoff	1739 » 1769
5.	Rasmus Hansen	1769 » 1788
6.	Niels Terckelsen	1788 » 1799
8.	Christian Conrad Jacobsen	1799 » 1805

Fik ejendomsskøde 1801, herefter ejere:

9.	Chr. Frederik Egebeck	1805 til 1811
10.	Ole Johansen Cold	1811 » 1864
11.	Ole Johnsen	1864 » 1876
12.	Hans Hansen	1876 » 1879
13.	F. J. Wickmann	1879 » 1882
14.	N. Sørensen	1882 » 1884
15.	Erik Brodersen	1884 » 1899
16.	Oluf V. Olsen	1899 » 1903
17.	William Levy	1903 » 1906
18.	D. Rasmussen	1906 » 1908
19.	Georg Hansen	1908 » 1911
20.	Valdemar Lyhne	1911 » 1919
21.	Nikolaj Ulsted	1919 » 1920
22.	E. Chr. Larsen	1920 » 1922
23.	P. Christiansen	1922 » 1926
24.	P. Jensen	1926 » 1929
25.	Mariane Jensen	1929 » 1933
26.	Frantz Christensen	1933 » 1960
27.	Ronald Larsen	1960

BILLEDFORTEGNELSE

Side 5 Faximile, protokol nr. 88. Particulærkammeret. Rigsarkivet.
» 7 Grundplan og facade af Store Kro 1723. Tegnet af arkitekt Sven Risom, Frederiksborg Amts Historiske Samfund, årbog 1962.
» 8 Kort over Fredensborg ca. 1729. Nationalmuseet.
» 9 H. F. G. Holm, ca. 1830.
» 15 Forestillinger til kongen, 1725. Rigsarkivet.
» 16 Jens Trellunds skifte 1733. Rigsarkivet.
» 17 » » » » »
» 20 Chr. Manniches skifte 1739. Landsarkivet.
» 21 Øverst klokkestiller Jørgen Larsens skifte 1745. Landsarkivet. Nederst Chr. Manniches skifte 1739. Landsarkivet.
» 23 Kort over Fredensborg og omegn. Geodætisk Institut.
» 29 P. Chr. Krøll, Store Kro ca. 1850. Nationalmuseet.
» 30 Brev fra Søren Kierkegaard. Niels Jørgen Cappelørn.
» 35 Fotografi af Store Kro omkring 1912. Arkivet Fredensborg Bibliotek.
» 36 Fotografi af Store Kro før branden 1908. Arkivet Fredensborg Bibliotek.
» 37 Postkort fra ca. 1900 og 1906. Arkivet Fredensborg Bibliotek.
» 37 Fotografi af Store Kro efter branden, »Lille Kro« står uskadt tilbage. Annoncer i Avertissementstidende. Arkivet Fredensborg Bibliotek.
» 38 Fotografi af den gamle Staldbygning, som nu er Store Kro's annex.
» 39 Store Kro i jubilæumsåret. Foto: A. Forsberg Clausen.
» 40 Portrætfoto af Frantz Christensen, Jonals Foto.
» 41 Foto af køkkenchef Philip Olsen. Foto: Klaus Møller.
» 43 Store Kro's Hall i jubilæumsåret. Foto: A. Forsberg Clausen.
» 44 Dokumenter fundet under ombygningen af den gamle staldbygning i 1965.
» 45 Restauranten i jubilæumsåret, Lennart Foto.
» 46 Olaf Poulsen som Zierlich i »Aprilsnarrene«, billede nr. 22 i Olaf Poulsen samlingen på Store Kro.
» 47 Interieur i Store Kro's annex i jubilæumsåret. Lennart Foto.
» 49 Engelske salon i jubilæumsåret. Foto: A. Forsberg Clausen.

Tryk: Lars Foss Teknik A/S

Tegninger: Lene Andreassen Hazelton

ISBN 87 980265 1 8